

A child's hands are holding a large, iridescent soap bubble. The bubble's surface reflects the surrounding environment, showing a colorful, distorted view of trees and foliage. The child is wearing a red long-sleeved shirt with white polka dots. The background is a blurred view of a tree trunk and green grass.

Doświadczenia
Fundacji Plenerownia

LOKALNOŚĆ TO NIE WYSPA

Pedagogika miejsca
i siła „pretekstów”
w edukacji kulturalnej.

© **Fundacja Plenerownia**
Hucisko 2026

Tekst: Katarzyna Zarzycka
Skład: Barbara Łepkowska

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego
pochodzących z Funduszu Promocji Kultury – państwowego funduszu celowego.

Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

FUNDACJA
PLENEROWNIA

W CIENIU KRZESŁA

W Hucisku, w gminie Gdów, gdzie mamy siedzibę, stoi gigantyczne, betonowe krzesło. To Pomnik Krzesła z serii „Pomników niemożliwych” Tadeusza Kantora. Jest wizytówką naszej miejscowości, a prowadząc w okolicy działania edukacyjno-kulturalne działamy – symbolicznie – w jego cieniu. To dlatego przystępując w 2025 roku do realizacji dwuletniego przedsięwzięcia dofinansowanego w programie „Edukacja kulturalna” MKiDN nazwaliśmy je „**Kultura w cieniu krzesła**”.

Początek projektu przypadł w szczególnym czasie – gdy celebrowano 110 rocznicę urodzin Tadeusza Kantora. Kantor, choć stanowił istotny motyw naszych poczynań, nie był jednak celem samym w sobie. Potraktowaliśmy go jako **pretekst**, haczyk, który pozwoli złowić uwagę uczestników, zwłaszcza młodych ludzi i skierować ją na to, co najważniejsze: na jego własne miejsce zamieszkania, własną tożsamość i sprawstwo.

Niniejsza publikacja to zapis naszych doświadczeń z pracy w terenie. To dowód na to, że mała miejscowość nie musi być „wyspą” odciętą od kultury wysokiej, a lokalność może być najciekawszym laboratorium świata.

Dlaczego „tutaj” ma znaczenie, czyli pedagogika miejsca w praktyce.

W naszych działaniach od lat odwołujemy się do pedagogiki miejsca (Place-Based Education), czyli metody, której mottem jest stwierdzenie: **Twoje podwórko jest najlepszą salą lekcyjną**. U podstaw tej metody leży przekonanie, że edukacja powinna być oparta na relacji z tym, co nas otacza – z krajobrazem, przyrodą i sąsiadami. To podejście streszczaliśmy w haśle – motcie Fundacji Plenownia, podkreślając, że działamy w oparciu o trzy filary – DNA miejsc, gdzie D oznacza **Dziedzictwo** (Co było/działo się tutaj kiedyś, przed nami?), N – **Naturę** (W jakim krajobrazie żyjemy?), A – **Aktywizację** (Co my z tym robimy dzisiaj?).

Społeczność jako podręcznik (The Community as Curriculum)

David Sobel, jeden z ojców nowoczesnej pedagogiki miejsca, twierdzi, że edukacja powinna zaczynać się „tuż za progiem”. Zamiast opowiadać dzieciom o problemach globalnych, które mogą wydawać im się abstrakcyjne, pedagogika miejsca zanurza je w lokalnym dziedzictwie, krajobrazie i sprawach społecznych.

Lekcja dla nas: Kantor i jego krzesło w Hucisku to nie „wielka sztuka z muzeum”, ale element naszego krajobrazu, który możemy zobaczyć podczas spaceru i zinterpretować po swojemu.

Re-inhabitacja: Zamieszkać na nowo

David Gruenewald wprowadził kluczowe dla nas pojęcie re-inhabitacji. Polega ono na nauce „dobrego życia w miejscu, które się zajmuje”. Mieszkańcy małych miejscowości często czują się w nich obco, marząc o wielkim świecie.

Lekcja dla nas: Pedagogika miejsca inspiruje do tego, by odczytywać warstwy znaczeń „pod naszymi stopami”, by poczuć się u siebie nie jako „użytkownik” przestrzeni, ale jako „gospodarz” i „twórca”.

Krytyczna świadomość miejsca

W ujęciu anglosaskim pedagogika miejsca to także narzędzie walki z kompleksami prowincji. Uczy ona młodzież, jak dekonstruować stereotypy na temat wsi i małych miasteczek.

Lekcja dla nas: Lokalne mikrowyprawy to praktyczne ćwiczenie z przełamywania izolacji. Pokazujemy, że nasze „małe centra świata” są połączone siecią idei.

Wyjście poza wyspę

W projekcie „Kultura w cieniu krzesła” staraliśmy się poszukiwać połączeń między naszą okolicą, a innymi miejscami. Naszym celem było „odblokowanie” mapy. Pokazaliśmy uczestnikom projektu, że ich lokalne dziedzictwo ma przedłużenie gdzieś dalej. To kluczowy element kształtowania tożsamości – zrozumienie, że jesteśmy częścią większej sieci relacji, a nie zamkniętą, odizolowaną przestrzenią.

Wiejski uniwersytet dziecięcy

Nasze działania oparliśmy na modelu **uniwersytetu dziecięcego**, ale dość innowacyjnego, gdyż choć jego studentami były przede wszystkim dzieci i młodzież, w działania wciągnęliśmy także ich rodziców. Przez cały rok prowadziliśmy zajęcia na dwóch wydziałach: Lotnej Akademii Sztuk Przepięknych oraz w Rodzinnej Pracowni Kulturalnej. Wyszliśmy z założenia, że nie chcemy, by rodzice pełnili jedynie roli „taksówki”, która dowiezie i odbierze dzieci z warsztatów. Zależało nam, by poruszane tematy stawały się iskrą do rozmowy, wspólnego spędzania czasu, kształtowania postaw.

REKOMENDACJE: Jak zacząć na Twoim podwórku?

Jeśli chcesz wdrażać pedagogikę miejsca w swojej społeczności, pamiętaj o naszych wnioskach:

Znajdź swój „pretekst”: Nie musi to być światowej sławy artysta. Może to być lokalny rzemieślnik, miejscowa legenda, zabytek, element przestrzeni, przyroda lub specyficzne ukształtowanie terenu.

Buduj mosty, nie mury: Szukaj partnerów w sąsiednich gminach. Porównujcie swoje miejsca, historie, opowieści. To uczy uczestników szerokiego patrzenia na świat.

Zaufaj procesowi: W edukacji kulturalnej ważniejsze od efektu końcowego (wystawy, spektaklu) jest to, co wydarzyło się w głowach uczestników podczas wspólnych spacerów i rozmów.

ZADANIA DLA CZYTELNIKA

„Perspektywa przybysza”

Zainspirowani metodą Deep Mapping (Głębokiego mapowania) z Wielkiej Brytanii, proponujemy wykonanie u siebie następującego ćwiczenia:

Zadanie:

Idź na spacer w miejsce, które znasz doskonale. Wyobraź sobie, że jesteś odkrywcą z innej planety lub turystą z drugiego końca świata. Zapisz 3 rzeczy, które Cię zadziwiają, a których wcześniej nie zauważałaś/eś.

Pytanie pomocnicze:

Co w tym miejscu jest tak unikalne, że nie znajdziesz tego nigdzie indziej? (Może to być np. kształt klamki, zapach konkretnej rośliny, gra światła.

Gra terenowa: Lustro Miejsca

Adaptacja metody The Place Game / Project for Public Spaces

 Ćwiczenie najlepiej wykonać w grupie 3–5 osób w konkretnym punkcie miejscowości — np. na lokalnym rynečku.

 Potrzebne materiały: kartka, długopis i 45 minut uwagi.

Pierwsze wrażenie

 5–10 minut

 Stańcie w wybranym miejscu i przez 2 minuty nic do siebie nie mówcie. Rozejrzyjcie się uważnie — co widać na poziomie oczu, zerknijcie pod nogi, zadrzyjcie głowę do góry.

.....

.....

.....

.....

.....

Następnie niech każda osoba samodzielnie ocen w skali 1–10 poniższe stwierdzenia:

Czuję się tu bezpiecznie i komfortowo.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

To miejsce jest ładne lub ciekawe wizualnie.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Chciałbym tu przyprowadzić kogoś bliskiego.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Po dokonaniu oceny porównajcie wyniki w grupie.
Rozbieżności są cennym materiałem do rozmowy.

Analiza „Cieni i blasków”

🕒 15 minut

👁 Przyjrzyjcie się wybranemu miejscu przez pryzmat czterech kategorii. Dla każdej kategorii zapiszcie jedną mocną stronę (Blask) i jeden problem (Cień).

Dostępność i powiązania.

Czy łatwo tutaj dotrzeć? Czy widać to miejsce z daleka?

–

.....

+

.....

Użytkowanie i aktywność.

Co ludzie tutaj mogą robić? Jak zwykle spędzają tutaj czas? Czy są tutaj ławki do siedzenia albo coś do zabawy, a może to tylko „przystanek” w drodze do innego miejsca?

–

.....

+

.....

Komfort i wygląd.

Czy jest tutaj czysto? Czy jest gdzie usiąść w cieniu albo w słońcu? Czy to miejsce ma swój niepowtarzalny charakter — tzw. Genius Loci?

–

.....

+

.....

Socjalizacja.

Czy to miejsce sprzyja rozmowie? Czy można tutaj spotkać sąsiadów? Czy jest tu pretekst, żeby się zatrzymać?

–

.....

+

.....

Misja „Pretekst”

 10 minut

 Teraz spójrzcie na to miejsce jakbyście byli artystami. Każda osoba niech odpowie na dwa poniższe pytania, zapisując odpowiedź na kartce:

 Jaki jeden obiekt (element) mógłby tu stanąć, by zmienić energię tego miejsca?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

 Gdyby to miejsce miało głos — jedno zdanie — co by powiedziało swoim mieszkańcom?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Szybka diagnoza

 10 minut

 Jako grupa wypiszcie trzy małe zmiany, które można wprowadzić „od zaraz” — bez wielkich funduszy, bez pozwoleń. Na przykład:
Posadzenie kwiatów lub nasadzenie niskiej zieleni wokół obiektu.
Dodanie tablicy z historią miejsca i jego patronem.
Postawienie kolorowej ławki jako zaproszenia do zatrzymania się.

 Te trzy propozycje to wasza pierwsza mapa działania.

 Możecie je sfotografować i przekazać sołtysowi lub radzie sołectkiej.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Wywiad z „Milczącym świadkiem”

Cel: Budowanie empatii do przestrzeni i odkrywanie warstw historii.

W każdej miejscowości jest obiekt, obok którego wszyscy przechodzą obojętnie (stary przystanek, samotne drzewo, pomnik).

Zadanie:

 Wybierz taki obiekt. Wyobraź sobie, że jest on kamerą, która nagrywa wszystko od 50 lat. Napisz krótki monolog w jego imieniu: co „obiekt” widział? Co go najbardziej zdziwiło w zachowaniu ludzi?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

CO SŁYCHAĆ?

Cel: Świadome zanurzenie w lokalnej audiosferze, budowanie uważności na dźwiękowy krajobraz oraz dostrzeżenie, jak codzienne, z pozoru niewidoczne elementy współtworzą charakter danego miejsca.

Zadanie:

 Idź w wybrane miejsce (skraj lasu, wiejski przystanek, okolice lokalnego zabytku) i zamknij oczy na dokładnie 5 minut. Skup się wyłącznie na słuchaniu. Po otwarciu oczu zapisz usłyszane dźwięki, dzieląc je na trzy grupy:

1. Brzmienia Natury (szum wiatru, śpiew ptaków, deszcz),
2. Głosy Ludzi (rozmowy, kroki, śmiech),
3. Dźwięki Technologii (przejeżdżający samochód, traktor, szczekanie psa zza nowoczesnego płotu).

Pytanie pomocnicze:

Który z usłyszanych dźwięków jest unikalnym symbolem tego miejsca, a który pojawia się w nim tylko jako „chwilowy gość”?

1.

.....

2.

.....

3.

.....

.....

ODCZAROWANIE PROWINCJI

Cel: Przełamywanie myślenia o lokalności jako o „odciętej wyspie”, dekonstrukcja stereotypów oraz budowanie w uczestnikach dumy z własnego miejsca zamieszkania.

Zadanie:

Wypisz na kartce trzy powszechne, upraszczające lub krzywdzące opinie, które czasami słyszy się o Twojej okolicy (np. „tutaj nic się nie dzieje”, „młodzież stąd tylko ucieka”, „na wsi nie ma ciekawej kultury”). Następnie rusz w teren i znajdź jedno konkretne zjawisko, osobę, inicjatywę lub miejsce, które jest żywym, namacalnym zaprzeczeniem każdego z tych twierdzeń.

Wskazówka dla grupy: Zbierzcie Wasze dowody i stwórzcie z nich alternatywny mini-przewodnik lub plakat pod hasłem: „A właśnie, że tutaj...!”.

.....

.....

.....

A właśnie, że tutaj...!

.....

.....

.....

.....

.....

SĄSIEDZKIE MIKRO-MUZEUM

Cel: Praktyczna aktywizacja społeczności, budowanie relacji z sąsiadami oraz pokazanie w praktyce, że przestrzeń publiczna jest żywym organizmem, na który mieszkańcy mają realny wpływ.

🕒 **Zadanie:**

Wybierzcie w swojej miejscowości jeden skromny, ogólnodostępny obiekt (np. wiejską tablicę ogłoszeń, starą ławkę, murek przy rozstaju dróg). Zamieńcie go na zaledwie dwie godziny w „Mikro-Muzeum”. Niech każdy uczestnik przyniesie z domu jedną rzecz, która dla niego osobiście stanowi ważny „pretekst” do opowiedzenia o tożsamości tego miejsca (np. stary słoik po lokalnym miodzie, archiwalne zdjęcie dziadka, kamień z rzeki). Ułóżcie je estetycznie i zaproście przechodniów do krótkiej rozmowy.

🗞 **Pytanie pomocnicze dla uczestników:** Jak zmieniła się energia i funkcja tego miejsca, gdy na chwilę daliśmy mu nową, narracyjną rolę?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

POMNIK NIEMOŻLIWY

Cel: Oswojenie uczestników z ideą sztuki awangardowej, uruchomienie wyobraźni przestrzennej oraz stworzenie intrygującego „pretekstu” do rozmowy o tym, co może stać się nową wizytówką miejscowości.

Zadanie:

 Znajdź w swojej okolicy jeden drobny, pospolity przedmiot (np. stary klucz, zgubiony guzik, tradycyjne narzędzie, charakterystyczny liść lub kamień z rzeki). Narysuj go w ogromnym przeskalowaniu, tak jakby stał się monumentalną rzeźbą stojącą w centrum Waszej miejscowości (np. na ryneczku lub rozstaju dróg). Wkomponuj go na rysunku w realne, istniejące tło architektoniczne lub przyrodnicze.

 Pytanie pomocnicze: Jak ten gigantyczny obiekt zmieniłby codzienne ścieżki i zachowania mieszkańców? O czym przypominałby przechodniom?

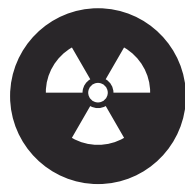
EMOCJONALNA MAPA MIEJSCA

Cel: Uświadomienie sobie własnej, wewnętrznej mapy znaczeń, przejście od roli biernego użytkownika przestrzeni do roli jej świadomego gospodarza oraz zauważenie niewidzialnych sieci relacji sąsiedzkich.

Zadanie:

 Weź czystą kartkę i narysuj z pamięci (bez patrzenia na mapy w telefonie) plan swojej najbliższej okolicy. Zamiast nazw ulic czy urzędów, narysuj na niej punkty o charakterze emocjonalnym i tożsamościowym: drzewo, na które najlepiej się wspina, dom sąsiada, który zna niesamowite opowieści, miejsce, gdzie najgłośniej śpiewają ptaki, albo zakręt, z którego najpiękniej widać zachód słońca. Po skończeniu rysunku przejdź się tą trasą i innym kolorem dorysuj elementy, które Twoja pamięć pominęła.

 Pytanie pomocnicze: Które punkty na Twojej mapie są wspólne dla wielu mieszkańców, a które stanowią Twoją zupełnie prywatną tajemnicę?

RENTGEN POD STOPAMI

Cel: Zwizualizowanie upływu czasu, głębokie zakorzenienie w konkretnym punkcie ziemi oraz nauka dostrzegania relacji między historią a naturą.

Zadanie:

 Wybierz jeden mały, konkretny wycinek przestrzeni – np. fragment starego muru, wejście do stodoły, brzeg lokalnego strumienia lub skraj lasu. Wyobraź sobie, że Twoje oczy działają jak aparat rentgenowski. Narysuj ten fragment w przekroju pionowym, pokazując jego warstwy: na samym dole narysuj to, co mogło tam być 100-200 lat temu (dawne korzenie, ślady po dawnych mieszkańcach, fundamenty), wyżej warstwę współczesną (robaki w ziemi, rury, zagubioną monetę), a na samej górze to, co widać teraz gołym okiem.

SŁOWNIK LOKALNYCH NAZW

Cel: Odkrywanie językowych warstw dziedzictwa, integracja międzypokoleniowa oraz uświadomienie uczestnikom, że język, którym posługują się na co dzień, tworzy unikalny kod kulturowy ich małej ojczyzny.

Zadanie:

Porozmawiaj z kilkoma mieszkańcami w różnym wieku (od dzieci po seniorów) i zapytaj ich o nieoficjalne, codzienne nazwy punktów w Waszej okolicy (np. „górką pod dębem”, „zakręt strachu”, „stara zlewnia”, „u fryzjera, którego już nie ma”). Spisz te nazwy i stwórzcie wspólnie „Słownik lokalnych nazw”.

 Pytanie pomocnicze: Które z tych określeń są zrozumiałe tylko dla Waszej społeczności, a dla człowieka z zewnątrz byłyby całkowitą zagadką?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

POETYCKI KOLAŻ

Cel: Ćwiczenie językowej uważności, dekonstrukcja oficjalnego języka przestrzeni publicznej i nadanie mu nowego, artystycznego sensu.

Inspiracja: Metoda Found Poetry (poezji znalezionej), która idealnie rymuje się z kantorowskim duchem poszukiwania sztuki w rzeczach codziennych i pospolitych.

Zadanie:

Wydź na spacer z notesem lub telefonem. Twoim zadaniem jest „upolowanie” słów i zdań bezpośrednio z przestrzeni publicznej. Zapisuj fragmenty napisów z tablic ogłoszeniowych, starych szyldów, ostrzeżeń na transformatorach, fragmentów lokalnych gazet, a nawet pojedyncze słowa usłyszane na ulicy od mijanych ludzi. Następnie, używając wyłącznie zebranych fraz, ułóż krótki wiersz lub manifest na temat Waszego miejsca zamieszkania.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ALTERNATYWNA IZBA PAMIĘCI

Projekt-zadanie: „Pop-up Museum: Kieszonkowa izba wspomnień”

Inspiracja: Przejście od roli biernego obserwatora historii do roli jej aktywnego gospodarza i twórcy.

Zadanie:

Zorganizujcie jednodniową, społeczną izbę pamięci w przestrzeni, która na co dzień służy do czegoś zupełnie innego (np. na przystanku autobusowym, w remizie, na szkolnym korytarzu lub pod wiatą sąsiedzką). Każdy uczestnik (lub zaproszony mieszkaniec) przynosi ze sobą **tylko jeden przedmiot**, który kojarzy mu się z historią, klimatem lub tożsamością tej miejscowości. Może to być stare narzędzie, przetwory w słoiku, bilet autobusowy sprzed lat czy ulubiony kubek. Do każdego przedmiotu właściciel dołącza ręcznie wypisaną fiszkę z jedną, krótką opowieścią (anegdotą) związaną z tą rzeczą.

Nota dla edukatora: Po zakończeniu wystawy przedmioty wracają do właścicieli, ale zebrane opowieści i zdjęcia obiektów mogą stworzyć niesamowity, cyfrowy katalog Waszego lokalnego mikrokosmosu.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

DLACEGO ~~JAKI DOWUT~~
I PRAWDOPDOBNI
TO NIE PRAWDOPODOBE
JAKI DOWUT JAKI
KOJOLOR MIAT
T~~F~~ STNOREK

